

ŠKRINJE U TRADICIJSKOJ KULTURI DALMACIJE

TANJA BAN
Etnografski muzej Split
Iza Vestibula 4
HR-21000 Split
tanjaban@gmail.com

UDK 645.45+749
Stručni članak
Professional paper
Primljeno/Received: 14.06.2017.
Prihvaćeno/Accepted: 19.06.2017.

Drvene škrinje ukrašene duborezom kojeg odlikuje simetrija motiva izrađivale su se i koristile u Dalmaciji sve do početka 20. stoljeća. U njima se čuvalo ruho, tkanine, novac i razne dragocjenosti, a djevojke su ih nakon udaje nosile u svoj novi dom kao dio miraza. U Etnografskom muzeju Split izložene su 43 cjelovite škrinje i 39 prednjih stranica. Većina ih je jadranskog i dinarskog tipa, a zbog prožimanja ruralnih i gradskih utjecaja prisutni su i neki promjeri koji se mogu očitati kao jadransko-dinarske škrinje. Temeljni rezbareni ukrasi bile su vaza sa cvijećem, ptice, čempresi te geometrijski motivi. Ne postoje utvrđeni podaci tko ih je oslikavao i rezbario stoga se ukrašavanje škrinja smatra radom anonimnih majstora, drvorezbara i drvodjelaca iz 18. i 19. stoljeća.

Ključne riječi: škrinje, Dalmacija, Etnografski muzej Split

Škrinje kroz povijest

Škrinja (lat. scrinium) poznata je još iz prapovijesnih civilizacija i uvijek je bila mjesto za pohranu i čuvanje nakita, novca, odjeće ili posvećenih predmeta. U svim slavenskim jezicima nalazimo riječ skriona (škrinja) u značenju spremnice za blago i dragocjenosti. Njenu povijest možemo pratiti još od srednjeg vijeka preko renesanse kada je za nju počeo vladati veliki umjetnički interes. Estetski vrhunac doživjela je u 16. stoljeću dok se u razdoblju baroka počela postepeno zamjenjivati ormarom i komodom (Vojnović Traživuk 2010:5).

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi škrinja se pojavljuje krajem 19. i početkom 20. stoljeća kao dio miraza kojeg je mladenka nosila u svoj novi dom, pa je zajedno s preslicom postala jedan od najraširenijih atributa žene-domaćice. Na hrvatskom selu škrinja se održala do sredine 20. stoljeća kada postepeno počinje gubiti svoju ulogu zbog masovne proizvodnje industrijskog pokućstva.

Iako ih je u prošlosti posjedovala svaka kuća škrinje su s vremenom izgubljene ili uništene, a tek neke su ostale sačuvane u muzejskim zbirkama (Fazinić 2003:189).

Slika 1. Pučka soba s kraja 19. i početka 20. stoljeća

Oblici škrinja u Hrvatskoj

Na hrvatskom tlu razlikujemo tri osnovna oblika škrinja. Na području sjeverne i sjeveroistočne Hrvatske rasprostranjene su škrinje od tesanih dasaka koje pripadaju slavenskome kulturnome inventaru. Pojedini dijelovi škrinja sastavljeni su *ukladanjem* dasaka u noge drvenim klinovima. Poklopac je bio ravan ili u obliku krova kuće, mogle su biti ukrašene na poklopcu i na prednjoj strani, a nazivane su *kobilaš*, *kobilan*, *sanduk*, *sedlača*, *roga*, *kasun*, *banka* ili *ambar*. Motivi na tim škrinjama najčešće su bili geometrijski, većinom ravnih linija, kružnice, motivi lista, križa te rozete. Ukrašavanje i izrada škrinja prolazila je kroz nekoliko etapa razvoja. U pojedinim krajevima u određenim vremenima ukras na škrinjama se mijenjao prema 'modi'. Škrinje od tesanih dasaka izrađivali su *škrinjari*, posebni seoski majstori, najčešće po narudžbi za svoje prijatelje ili rođake (Antoš 1998:30).

Na području južne Hrvatske nailazimo na jadranski tip škrinja koji pripada mediteranskom krugu. Plohe su napravljene

od cjelovitih komada drva, a spojene su *vezom na pero*, odnosno međusobnim nadopunjavanjem zubaca bočnih stranica. Imaju najčešće ravan poklopac i niske nogare. Najčešće se ukrašava prednja stranica rezbarenjem, a poneke su ukrašene oslikavanjem unutrašnje strane poklopca. Najčešći motivi su stilizirane vaze ili košare sa cvijećem, ptice, čempresi, razni geometrijski motivi. Ovaj tip škrinja naziva se još i primorskim tipom (Han, 1960/1961:5). Osim bogato ukrašenih škrinja, postojale su i škrinje sa skromnijim ukrasima kao jednostavni cvjetni motivi na jednoj od stranica škrinje, a također su postojale i one bez ukrasa koje su služile kao spremnice za brašno ili neku drugu hranu. Jadranski tip škrinja bio je vezan pretežno za obalno područje, ali su terenska istraživanja pokazala rasprostranjenost jadranskog tipa škrinja i u unutrašnjosti, samo u nešto skromnijim varijantama (Vojnović Traživuk 2010:6).

Slika 2. Jadranska škrinja, 19. stoljeće, Dalmacija

Treći tip škrinja koji pripada dinarskom ili gorskom kulturnom krugu je tzv. kovčeg tipičan za istočni dio Dalmatinskog zaleđa i za Hercegovinu. To je škrinja manjih dimenzija, jednostavnog oblika kvadra, bez nogara, s ukrasom na prednjoj stranici. Njegov manji oblik nam ukazuje na pokretljivost nekoć polunomadskog stanovništava tog kraja. Najčešći motivi

su rezbareni geometrijski i biljni oblici, rozete te varijacije drva života (Vojnović Traživuk 2010:7).

Slika 3. Dinarska škrinja, 19/20. stoljeće, Dalmatinska zagora

Osim glavna tri tipa škrinja javljaju se i mnoge varijante: u Dalmaciji je postojao *baul*, škrinja sa zaobljenim poklopcem, pomorska škrinja s oslikanim brodovima, sanduci koji su služili kao putni kovčezi. Međusobni kulturni utjecaji su doveli od početka 20. st. nadalje do prisutnosti jadranske škrinje u unutrašnjosti i *ambara* kao škrinje od tesanih dasaka u Dalmatinskoj zagori.

Slika 4. Pomorska škrinja, 19. stoljeće, Orebić na poluotoku Pelješcu

Slika 5. Putni kovčeg, početak 20. stoljeća, Split

Slika 6. Ambar, početak 20. stoljeća, okolica Sinja

Slika 7. Škrinja jadransko-dinarskog tipa, početak 20. stoljeća, Hercegovina

Škrinje na Jadranu od 16. do 20. stoljeća

Škrinja se javlja u gradovima i mjestima na Jadranu od renesanse do 19. stoljeća kao svadbeni predmet u koji je nevjesta stavljala svoju opremu. Bogatije obitelji su imale i po nekoliko škrinja u svome domu, a često su ih koristili i kao lijepo oblikovano pokućstvo - u jednoj bogatijoj kući u Šibeniku postoji podatak da je ta imućna obitelj posjedovala dvadeset škrinja (Perić 1955:235).

U 16., 17. i 18. stoljeću škrinje se spominju u splitskim kućama pod nazivom *cassa*. Tada su se u njima spremali razni predmeti poput knjiga, a u njima se prenosio i čuvao mladenkin miraz. Škrinje su bile brojne i tijekom 18. stoljeća, ali ih postepeno zamjenjuju ormari i *kredenci*. U domovima običnih građana i pučana Splita, škrinja je u 18. stoljeću bila jedini i najčešći spremišni prostor. Na otoku Visu zabilježene su rezbarene škrinje u koje se spremao miraz tijekom 17. i 18. stoljeća. Na otoku Hvaru zabilježeno je kako je svaka hvarska kuća u 17. stoljeću imala nekoliko škrinja u kojima se držala odjeća, posteljina i vrijednosni papiri. U Starom Gradu na otoku Hvaru u popisima djevojačke opreme sačuvan je podatak da su u 18. stoljeću sve mladenke imale škrinju u koju su stavljale dotu. Kao najstarije pokućstvo u 15., 16. i 17. stoljeću škrinje se pojavljuju i u Šibeniku. Nevjesta je u njoj prenosila svoje pokretnine u novi dom, a škrinje su bile predvođene stražom u svatovskoj pratnji.

U Dalmaciji još u drugoj polovici 20. stoljeća po konobama i drugim gospodarskim zgradama mogle su se pronaći skromnije ukrašene škrinje. U Primoštenu kod Šibenika je 1949. godine postojao drvodjelac koji je izrađivao škrinje od jelovine sa izrezbarenim motivom košarice sa cvijećem (Koludrović 1963:409). U Gdinju na otoku Hvaru 1968. godine zabilježena je škrinja sa plitko urezanim motivom čempresa i košarica sa cvijećem. Na otoku Lastovu 1965. fotografirana je škrinja s plitko urezanim motivima i s novijim lokotom. Smatra se da je služila kao spremnica, a žena-domaćica nosila je njen ključ. U Dugopolju je 1965. godine fotografirana škrinja na čijoj prednjoj strani je urezani motiv košarice sa cvijećem unutar četverostrana okvira. U selu Pribude kod Muća su 1989. godine pronađene dvije škrinje od kojih je jedna oslikana sa žutim linearnim motivima, a druga je neukrašena i jednobožno bojena i još uvijek

je služila za čuvanje pojedinih dijelova ženske narodne nošnje (Vojnović Traživuk 1995/1996:33).

Jadranska škrinja

U Etnografskom muzeju Split najviše je izloženo škrinja jadranskog tipa koje su u fundus dospjele otkupom ili darovanjem. Većinom su napravljene od nekoliko vrsta drva, a najčešća je prednja strana od oraha, a ostale stranice od jele ili bora. Jadranski tip škrinje karakterizira ravan poklopac, niske nogare, stranice spojene u kutovima umetanjem zubaca. Unutra je gornji rub stražnje stranice metalnim spojnicama vezan za poklopac. Imaju bravu ili udubinu za bravu s unutarnje strane, a na bočnim stranama škrinja nalaze se metalne ručke. Velika pažnja posvećivala se i ukrašavanju prednjih stranica tehnikom reljefa u duborezu ili linearnim urezivanjem različitih motiva. U nekim slučajevima (kod bogatijih udavača) oslikavala se gornja stranica, odnosno unutrašnja strana poklopca škrinje s ogledalom u sredini. Kod nekih škrinja koristila se boja kao jednolični premaz površina izvana ili kao koloristički naglasak rezbarenih motiva. Bočne stranice škrinja su također ponekad bojane tako da uz rub imaju tamniji okvir (Vojnović Traživuk 2010:16).

Motivi na škrinjama jadranskog tipa i njihovo značenje

Povijest motiva na škrinjama možemo pratiti kroz dugi niz godina na predmetima umjetničkog obrta na Balkanu, u Maloj Aziji i na otocima Egejskog mora. Neki motivi sadrže ostatke srednjovjekovne sirijsko-palestinske i bizantske tradicije dok u kasnijem periodu uočavamo utjecaj Orijenta i Islama. Na škrinjama jadranskog tipa također uočavamo i stilski utjecaj zapadnoeuropske umjetnosti. Motiv vaze sa cvijećem se pojavio još u doba renesanse, a u 19. stoljeću je postao tipičan za pučko pokućstvo u cijeloj Europi. Renesansni utjecaj je i zrcalna simetrija statičnih motiva te kratke nogare u obliku stiliziranih lavljih šapa. Osim utjecaja renesanse na škrinjama uočavamo i utjecaj baroka i to u bogatom koloritu oslikavanja poklopca te dinamici motiva u rezbarenju donje stranice škrinje. Kasnogotički utjecaj uočavamo u samoj konstrukciji škrinje, odnosno u spajanju stranica zupcima (Vojnović Traživuk 2010:26).

Zanimljiva je činjenica da oblik škrinje jadranskog tipa nema analogija u općoj tipologiji europske škrinje i njihova

dekoracija se ne može svrstati ni u jednu stilsku kategoriju europskog pokućstva. Ovakve škrinje nalazimo na južnom dijelu jadranske obale sve do Jonskog mora (Hrvatska, Makedonija, Albanija, Bosna).

Motivi pri ukrašavanju se nanose simetrično i kao primjer navest ću jednu od najljepših škrinja iz fundusa Etnografskog muzeja Split (slika 8.).

Slika 8. Škrinja jadranskog tipa, 18./19. stoljeće, Dalmacija

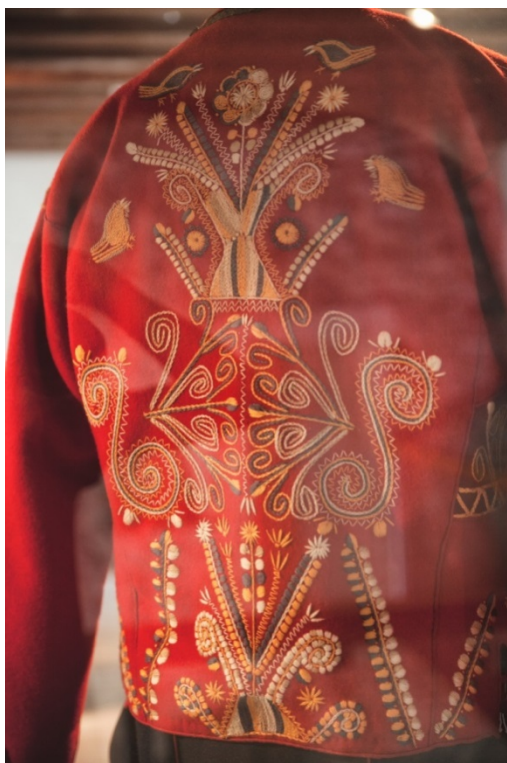
Plohe su napravljene od cjelovitih komada drveta. S bočnih strana su spojene zupcima. Prednja donja strana škrinje je ukrašena duborezom, a središnji motiv je vaza s pet cvjetova i lišćem. S desne i lijeve strane vaze uočavamo zrcalnu simetriju: vaza s tri cvijeta (središnja vaza sa cvijećem uvijek ima neparni broj cvjetova) i lišćem te dva čempresa sa svake strane. Središnja vaza je najčešće trbušastog oblika i ima po jednu ručku sa svake strane. Uočavamo i bogat kolorit na poklopcu (gornja stranica škrinje) koji je oslikan zelenom, crvenom, žutom i plavom bojom. Unutrašnja stranica poklopca ima naglašeno središte u kojem se nalazi udubina za ogledalo koje je simbol ženske ljepote. Ogledalo je četvrtastog oblika, a okvir je rezbaren i bojan. Smještanje ogledala u škrinju bilo je povezano s običajem razgledavanje dote koju je mladenka donijela u novi dom. Škrinja

ima niske nogare u obliku stiliziranih lavljih šapa. Nastala je na prijelazu 18./19. stoljeća.

Motiv vaze sa cvijećem ima i simbolički smisao i kao motiv na škrinjama nije izabran nasumično. Na prikazima Navještenja od 13. stoljeća prikazuje se cvijet u vazi, a u našoj tradicijskoj kulturi često se tumači kao drvo života. Osim kao ukras na škrinjama drvo života možemo pronaći i na nekim muškim haljecima.

Slika 9. Motiv drva života

Slika 10. Stilizirano drvo života na muškoj nošnji u Bukovici

Osim vaza sa cvijećem jedan on najčešćih motiva je čempres. Može se pojavljivati samostalno ili u paru kao vodoravan niz. Čempres predstavlja simbol života zbog trajnog zelenila i dugog vijeka. Kod mnogih naroda on je predstavljao i sveto stablo.

Sam motiv stabla predstavlja simbol uspravnosti te predstavlja kozmičku evoluciju smrti i preporoda jer stablo svake godine gubi i ponovno dobiva lišće, a također predstavlja i ženski motiv jer daje plodove (iz židovske i kršćanske predaje).

Slika 11. Motiv čempresa

Rezbareni motiv na škrinjama često je bila i kuća koja je mogla predstavljati sliku univerzuma, grad ili hram u središtu svijeta, a također je bila i ženski simbol majke, majčinih grudi i zaštite.

Slika 12. Motiv kuće

Na škrinjama nailazimo i na motiv ptice. Golub u paru sa golubicom, kao simbol ljubavi i slavuj koji zbog svog prekrasnog pjeva simbolizira nedostižnu savršenu ljubav. Nailazimo i na motiv orla koji se uspoređuje s bogom i kraljem jer sve vidi. On je vladarska ptica, simbol duhovnosti i veze s nebom. Orao je ptica svjetlosti, ptica zaštitnik i kao kralj ptica predstavlja viša društvena bića.

Slika 13. Motiv ptice

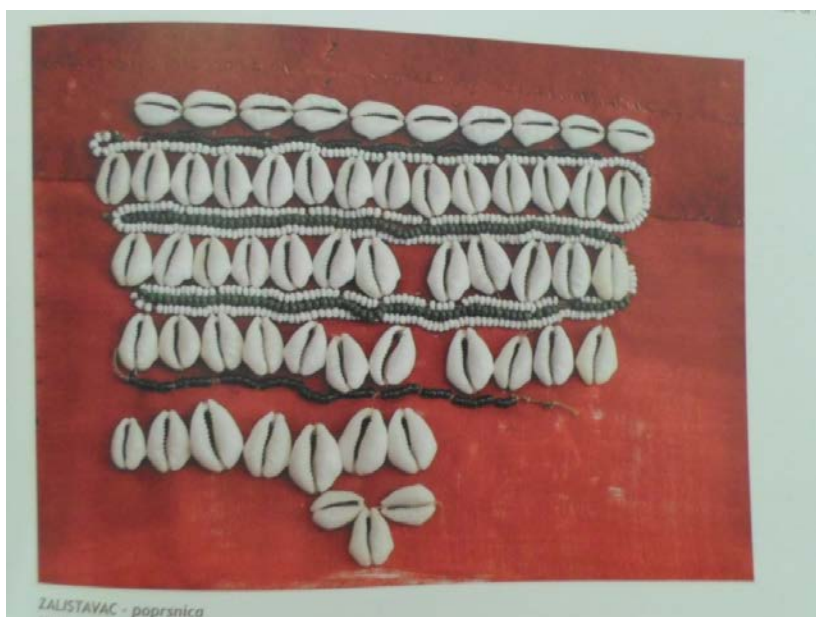
Motiv školjke koji je ukrašavao okvir ogledala na škrinjama je ženski simbol odnosno simbol plodnosti koji ukazuje na biser (plod). Ljepota i bogatstvo nevjeste bili su vezani za njenu plodnost i njenu ulogu majke koja će rađanjem potomaka aktivno sudjelovati u cikličkoj obnovi života. Školjke nalazimo i na ženskim odjevnim predmetima u Dalmaciji na kojima također simboliziraju plodnost (na ženskoj nošnji s područja Vrlike prišivene kauri školjke su i ovdje u funkciji poticanja plodnosti. Nalaze se na prsnome i pojasnome dijelu susrećući se, znakovito, na području maternice).

Slika 14. Motiv školjke

Slika 15. Školjke na vrličkoj ženskoj nošnji

Slika 16. *Zalistavac-poprsnica*, Murter na Murteru, polovina 19. stoljeća

Nevjestina škrinja

Škrinja je u svadbenim običajima imala posebno značenje. Kod Južnih Slavena kao jedan od načina održavanja kućne zadruge postojao je običaj da ženska djeca ne nasljeđuju ostavštinu svojih roditelja. Umjesto zemlje, blaga i nekretnina djevojka je prilikom udaje dobivala miraz, dotu u nakitu, ruhu, novcu koje je stavljala u škrinju i nosila u novi dom. Škrinja se uvijek vezala za mladu ženu i njeno vlasništvo kao залог za bračnu sreću (u njoj se čuvalo ono što je najvrjednije u obitelji). Djevojka je škrinju nasljeđivala od majke ili bake, a prenosila se s koljena na koljeno po ženskoj liniji. Poznat je i *otkup škrinje*, običaj u Dalmaciji i Hercegovini koji se tumači kao simbolički otkup nevjestine opreme. Nakon svadbe ona je stajala uz postelju vlasnice ili u sobi bračnog para. Osim u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, funkcija škrinje 'čuvarice' miraza poznata je i u ostatku Europe (smatra se da je preteča svadbene škrinje bio svadbeni kovčeg u Francuskoj iz 12. stoljeća). Navest ću neke primjere prijenosa škrinje u mladoženjin dom koji su zabilježeni u Hrvatskoj krajem 19. i početkom 20. stoljeća (Vojnović Traživuk 1995/1996:29).

U Gornjim Poljicima sestra nevjeste sjedi na škrinji i traži da je otkupe prije nego je odvedu. Zatim su se kroz selo vozile dvije škrinje na kolima da ih svi mogu vidjeti.

U okolici Sinja mladenkina roba se na dan vjenčanja prenosila u jednoj ili dvije škrinje. I tu nailazimo na otkup škrinje od djeteta ili djevojke iz nevjestine kuće. Škrinja se sa mladenkinom odjećom stavi na kola, nevjesta preda ključ djeveru, a on kasnije mladoženji. Kada mladenka dođe u novi dom vrši se razgledavanje mladenkine opreme.

U Orebiću na otoku Pelješcu četiri mladića su u povorci nosila škrinju, a škrinja se nije smjela spustiti na tlo sve do mladenkine kuće. Nakon što bi je donijeli u kuću, mladići bi oko nje zaplesali, otvorili je i u nju ubacivali novac ili robu te je unijeli u sobu.

U Istri u nekim mjestima postojao je običaj da se prije odvoženja škrinje u novi dom mladenci lome kolač preko nje. Vjerovalo se da će onaj koji je odlomio veći komad u braku biti gospodar.

Zaključak

Škrinja koja je u srednjem vijeku bila najvažniji dio namještaja u baroku se postepeno zamjenjivala ormarom i komodom, dok se u bidermajeru mogla tek sporadično pronaći u uporabi kao dio pokućstava. Postepenim nestankom škrinje kao kućnog inventara u urbaniziranim središtima njena uporaba je ostala vezana za ruralna područja. U 19. i 20. stoljeću u hrvatskoj tradicijskoj kulturi bila je zastupljena kao dio mladenkina miraza kojeg je nosila u novi dom. Mladenkina škrinja je bila vezana uz intimni život mlade žene i imala je i reprezentativnu funkciju kao pokazatelj imovinskog stanja njene obitelji. To potvrđuju usmena kazivanja o svadbenim običajima sela, ali i podaci iz arhivske građe jadranskih otoka i naselja od 16. do 19. stoljeća. Na području južne Hrvatske najviše su bile zastupljene škrinje jadranskog tipa koje su mediteranskog podrijetla. Među njima su najljepši primjerci s rezbarenom prednjom stranicom i oslikanom unutrašnjom stranom poklopca na kojima se isprepliću različiti stilski i kulturni utjecaji.

Literatura

- Antoš, Zvezdana. 1998. *Pokućstvo u Hrvatskoj*. Zagreb: Etnografski muzej.
- Han, Verena. 1960/1961. *Umjetnička škrinja u Jugoslaviji od XIII do XIX stoljeća*. Beograd: Muzej primenjene umjetnosti.
- Fazinić, Alena. 2003. "Drvene rezbarene škrinje u Korčuli". *Godišnjak grada Korčule* 8: 189-201.
- Koludrović, Aida. 1963. "U kući jednog kaštelanskog seljaka 1740. god." *Zadarska revija* 5: 407-412.
- Perić, Jelka. 1955. „Kuća u Šibeniku od najstarijih vremena do konca XVIII stoljeća“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. II. Zagreb: 233-269
- Vojnović Traživuk, Branka. 2010. *Lijepo i bogate*. Split: Etnografski muzej.
- Vojnović Traživuk, Branka. 1995/1996. „Nevjestina škrinja“. *Ethnologica Dalmatica* 4-5: 27-35.

WOODEN CHESTS IN TRADITIONAL CULTURE OF DALMATIA

(Summary)

Wooden chests with carved decorations characterized by the symmetry of motifs were made and used in Dalmatia until the beginning of the 20th century. They were used for storing clothes, fabrics, money and various precious items. After getting married, girls would take them to their new home as a part of their dowry. In the collection of the Split Ethnographic Museum there are 43 whole chests and 39 decorative chest fronts. Most of them belong to the Adriatic and Dinaric types of chests, while some of the chests can be considered the Adriatic-Dinaric chests, because of the coexisting rural and urban influences. Basic carved decorations include vases with flowers, birds, cypresses and geometric motifs. Since there are no exact data on who carved and painted them, chest decorations are considered to be the work of anonymous masters, woodcarvers and woodcutters from the 18th and 19th centuries.

Key words: *chests, Dalmatia, Ethnographic Museum of Split*